

Edita JANKOVIĆ HAPAVEL

Galerija Stari grad Đurđevac

DONACIJA IVANA LACKOVIĆA CROATE

GALERIJI STARI GRAD
U ĐURĐEVCU

Galerija Stari grad uz stalni postav zavičajne zbirke sadrži i postav u potkrovlju Starog grada iz donacije našeg poznatog umjetnika Ivana Lackovića Croate. Sveukupni fundus Galerije Stari grad najvećim se dijelom i temelji na Lackovićevoj donaciji. Zbirku sačinjavaju više od 2000 djela likovne umjetnosti autora iz raznih krajeva svijeta, od amaterskih do akademski obrazovanih, te vrijedna zbirka tekstila, uglavnom iz Posavine i Moslavine. Ona broji 150 primjeraka dekorativnog i nekad uporabnog tekstila (ručnici, jastučnice, vilani, stolnjaci) te odjevnih predmeta – dijevoja nošnje. Najbrojnije su pregače (*zasloni, zastori*) iz područja Posavine odnosno Moslavine. One čine i najvrjedniji dio zbirke zbog ljepote isticanja tkalačkog i vezilačkog umijeća.

Zasigurno se mnogi pitaju odakle ovako velika zbirka pregača sa spomenutog područja. Zahvaljujući velikoj ljubavi i osjećaju za bogatstvo ovih dijelova nošnje, a i tekstila općenito, Lacković je znao da je posljednji trenutak, kako i sam kaže, da se spasi dio tog tekstila od prekrajanja i propadanja. Kupovao ih je najviše na tržnici "Dolac" u Zagrebu, gdje su dolazile žene, seljanke i prodavale, znajući da ih više one same nikad neće obući, a ni itko od ženskih pokoljenja poslije njih.

Na sreću, došle su u ruke čovjeka koji je ponikao i sam iz seljačke obitelji, gdje je vjerojatno vidio i svoju majku kako tka uz ostale težačke poslove i tako znao procijeniti sav trud i vještinu nastanka tekstilnog rukotvorstva. Zahvaljujući njegovoj plemenitosti, s ciljem da se nađu na jednom mjestu čuvane kao dio tradicije i kulturnog identiteta, s velikom zahvalnošću ponosni smo na donirani tekstil gospodina Lackovića.

MOSLAVAČKE I POSAVSKE PREGAČE

Pogledamo li u daleku prošlost vidjet ćemo da se pregača kao dio ženske nošnje javlja još u razdoblju prapovijesti. O tom nam svjedoče i ostaci materijalne kulture kao što je npr. nalaz iz groba u Dalju koji predstavlja ženski idol iz srednjobrončanog doba (14. st. pr. Krista), zanimljiv zbog odjeće koju čini bogata haljina, suknja izvezena i okićena brončanim nakitimama te pregača sa simbolima ženstvenosti, bogata ogrlica i ukrasi za kosu i glavu (1). Koga je ovaj idol predstavljao, da li božicu plodnosti ili nekog drugog, ostat će donekle zagonetka. Kad se radi o odjeći prikazanog lika, zasigurno je da je ona kao takva opstojala i da je umjetnik koji je napravio idol uzeo nošnju iz svog neposrednog okruženja.

Povijest stilova odijevanja najstarijih civilizacija poznat nam je iz likovnih prikaza u obliku slikarija na zidnim površinama hramova, palača ili skulpturalnim prikazima. Kroz odjeću moglo se iščitati puno toga. Njen kroj, boja, odražavale su njezinu funkciju, odnosno namjenu, kao i status (da li je udata žena, djevojka, starica, ili udovica).

Kada bismo željeli uspoređivati moslavačku i posavsku nošnju, onda bismo zasigurno naišli na puno više sličnosti i identičnosti, nego razlika. Već duže vrijeme etnologinja Slavica Moslavac bavi se obradom nošnje jugozapadnog dijela Moslavine pa tako dobivamo cjelovitiju sliku s obzirom na regionalne varijante. Ovaj tip nošnje svrstava se u tip posavske nošnje, kao i sisačka, sunjska, turopoljska i dugoselska (2). Zbog čestih migracija nemoguće je povući čvrstu granicu kojom bi se obilježila isključiva karakterističnost nekog kraja.

Svaka od njih posebna je na svoj način, unikatna, a njihov izgled govori o umiješnosti ženskih ruku. Uz sve kućanske poslove žene su brinule i o tekstilu, počevši od sijanja lana i konoplje, čupanja, namakanja u potoku, obrade uz pomoć raznih alata koje je nekoć imalo svako domaćinstvo (*stupa, trlica, greben*), predenja na *preslicu i vreteno* ili *kolovret* pa do pripreme pređe za *snovanje* uz pomoć *raška i vitla* i zadnje faze samog snovanja, tj. pripreme niti za tkanje (3).

Poslovi vezani uz tekstil prenosili su se s generacije na generaciju još od malih nogu bez pisanih pravila. Sve se očuvalo usmenom predajom i direktnim sudjelovanjem u izradi tekstila. Istkano ruho čuvalo se u škrinjama prepunim rubeninom koja je donijeta kao dio mladenkina miraza iz očinskog doma. Još od najranije dobi djevojčicama su majke punile škrinje, pa nije rijedak slučaj da je isti tekstil prelazio iz generacije u generaciju naslijeđen.

Kao osnovna sirovina za izradu svakodnevne odjeće koristilo se platno otkano od debljih lanenih i konopljinih niti, dok je za svečaniju, finiju odjeću ili ostali tekstil korištena finija lanena nit (4). Zimska odjeća bila je upotpunjena odjevnim predmetima od sukna (muški *lajbec*, prsluk bez rukava i ženski *zobun*, duži prsluk bez rukava, *surina*, kraći kaput, od bijelog sukna) ili krzna (*kožuh*, krzno obučeno crnim suknom, *mentel*, dugi kaput do ispod koljena, podstavljen krznom). Pregača ili kako se u nošnji Posavine uobičajava kazati *zastor*, a u jugozapadnim dijelovima Moslavine *zaslon*, sastavni je dio ženske narodne nošnje koja se sastoji uz ovaj još od dva glavna dijela. To su *opleće*, bluza dugih rukava i *rubača*, suknja, odnosno *košulja*, *skuti* ili *krila* kako se taj dio nošnje zove u sjeveroistočnoj Moslavini (5). Karakteristično je da se nošnja sastojala od nekrojenih komada platna što se zadržalo još od stare slavenske odjeće (6).

Rubača, suknja, javlja se u dvije varijante. Prva, vjerojatno starija odnosi se na *rubaču* koja ima poramenice od pletene niti koje su pričvršćene za ravni komad platna, *pendel*, širine od prsiju do pojasa gdje se sastaje s donjim nabranim dijelom rubače (7). Druga varijanta, a čiji primjeri se nalaze i u našoj zbirci, odnosi se na jednostavniji izgled koji više nema *pendel*, nego je nabrani, stražnji dio *rubače* prišiven na usku pasicu koja se veže u struku. Ova *rubača* javila se u 19. st. pod utjecajem građanske nošnje.

I *opleće* mijenja izgled koje je uz prvu varijantu *rubače* s prednje strane duže, a sa stražnje vrlo kratko, a uz drugu, mlađu varijantu, dužine preko pasa i s prednje i stražnje strane. Kasnije, krajem 19. st., pod utjecajem doseljenika, javlja se *oplećak*, tzv. *švabica* (naziv potječe otuda što su seljaci tako zvali stanovnike koji su doselili u te krajeve i govorili njemačkim jezikom), koja je uskih rukava i praktičnija je za rad nego prijašnja širokih (8). S prednje strane *rubače* nosila se pregača, *zaslon*, *zastor*, koja predstavlja jedan od najljepših dijelova nošnje. Ona je nafaldana, *našnitana*, u dublje ili pliće okomite nabore. Nošnja doživljava svoj procvat krajem 19. i počet-

kom 20. st. kada se pri njenoj izradi uz upotrebu tradicionalnog materijala – lana kao podloge koristi za ukrašavanje tvornički – umjetna svila (9). Maštovitost, sklad boja različitih motiva postignut je zahvaljujući raznim tehnikama ukrasnog tkanja i vrstama vezova. Isprva se koriste geometrijski motivi, koji krajem 19. i početkom 20. stoljeća prerastaju u raskošne cvjetne, florealne.

Zahvaljujući Stjepanu Šajnoviću (1887.–1979.) i njegovoj supruzi Anki iz Osekova, velik dio narodne nošnje Moslavine uspio se sačuvati, a želeći sačuvati motive, “muštre”, sam Šajnović precrtavao ih je sa starijih uzoraka što je služilo za izradu novih nošnji u vlastitoj radionici “Narodno tkivo i vezivo” u Osekovu (10). Uveo je pravilo da su se motivi podudarali kod svih dijelova nošnje – opleću, rubači i zaslonu. I u našoj zbirci također postoje primjeri te podudarnosti kod *rubače* i *zaslona* s tipičnim moslavačkim motivom stilizirane cvjetne kitice koje su smještene unutar geometriziranih cik-cak “okvira.”

Od cvjetnih motiva koji gotovo u cijelosti prekrivaju pregaču javljaju se navezene ruže, tulipani, ljubičice, ljiljani upotpunjeni s viticama i listićima, tvoreći vrlo skladne kompozicije. Ti motivi mogu se pojaviti i na čipki, *špici*, naštoj uz rubove pregače. Ona može biti rađena ručno *šlinganim*, bušenim vezom i toledom na platnu, *heklana*, kukičana. Često puta koristio se kupovni materijal, markizet, pa su na njemu ručno *šlingalo* ili se upotrijebila u cijelosti kupovna čipka. Postojale su različite kombinacije koje su ovisile o maštovitosti onog tko je izrađivao nacrt za čipku. Rijetko se susreću iste čipke izrađene ručno jer svaka ruka unijela je pri nacrtu ili izradi nešto osobno, unikatno. Pri ukrašavanju platna najčešće su se koristili sljedeći vezovi: pečki vez, ovijenac, plosni vez, vez na dva lica i šuplji vez redovito izrađivani iglom i koncem, odnosno svilom u boji. Od ukrasnih tehnika tkanja primjenjivali su se:

1. NAOPAČNI PRIJEBOR

- a) starinski obični;
- b) na daščicu.

2. VUTLEK

- a) obični ili starinski;
- b) vutlek i prijebor zajedno;
- c) noviji vutlek i opletanje kao kod toleda.

3. U ZEV

- a) bijeli;
- b) crveni.

U našoj zbirci najbrojnije su pregače ukrašene plosnim vezom, pečkim, ovijencem i tvezom po tvezu. Neke od pregača ukrašene su samo jednim od njih, a neke njihovim međusobnim kombiniranjem. Od ukrasnih tehnika tkanja na tkalačkom stanu najčešći je naopačni prijebor na daščicu. Izrađuje se prstima prema nacrtu tako da su niti osnove širinom tkanja prebrane i položene preko daščice, čijim se dizanjem stvara zijev za ukrasnu potku, dok se širina platna pretkiva potkom u čunku. U zbirci se nalaze i posavska suknja, *rubača* te posavska pregača, *zaslon* tzv. *križanec*, *križanina* od tanke redine, providne žučkaste lanene tkanine, tkanih na zijev. Radi se o prebornoj tehnici, gdje pomoću debljih ili raznobojnih niti umetnutih s osnovnom potkom u zijev nastaje željeni ornament geometriziranog oblika.

Pregače su s kraja 19. i prve pol. 20. stoljeća, što je vidljivo po načinu ukrašavanja bogatim cvjetnim motivima, koji su nastali pod baroknim utjecajem. Ono po čemu se ističu bogatstvo je i raznolikost njihova ukrašavanja, bilo u ukrasnim tehnikama tkanja ili veza kroz koje je istaknuta

Donacija Ivana Lackovića Croate Galeriji Stari grad Đurđevac.

Ivan Lacković Croata.

ljepota nastala u ruci anonimne osobe, koja ih je ne samo tehničkim nego i likovnim skladom dovela do savršenstva. Osobito plijeni pažnju izvanredan sklad boja svake od njih. Od tonova žutih kojima se suprostavljaju tonovi ljubičaste i lila boje, smeđih, oker, narančastih, roza, modrih, do najintenzivnijih crvenih boja koje su stilska oznaka ovih krajeva, ali i simbolička kao zaštita od uroka, zlih sila. Bojom se izražavala i starosna dob. Crvenu su nosile obavezno djevojke i mlađe udate žene, dok su starije najčešće nosile bijelu odjeću.

Ovim osvrtom na dio naše zbirke želim pobuditi interes za čuvanje tekstilnog rukotvorstva koje nam je ostavljeno u nasljeđe, bilo putem donacije u javne ustanove ili u privatne zbirke koje čine dio naše kulturne baštine i identiteta.

BILJEŠKE:

1. Stojan Dimitrijević, Tihomila Težak Gregl, Nives Majnarić Pandžić: Povijest umjetnosti u Hrvatskoj. Prapovijest; Naprijed, Zagreb, 1998., str. 184
2. Radauš Ribarić, Jelka: Ženska nošnja hrvatske posavine. U: narodne nošnje Hrvatske
3. Zbornik Moslavine II, 1992., str. 95-100
4. Moslavac, Slavica: Tradicijsko odijevanje Jugozapadne Moslavine. U: Zbornik Moslavine IV, 1998., str. 24-33
5. Moslavac, Slavica: Moslavačko ruho. U: odjeća i nakit hrvatskih žena. Muzej Moslavine, Muzeji Hrvatskog zagorja, str. 6-9
6. Gjetvaj, Nada: Narodna nošnja Hrvatske posavine, str. 8
7. N. dj. pod 6, str. 15
8. N. dj. pod 4, str. 32
9. N. dj. pod 4, str. 33
10. N. dj. pod 4, str. 30-31
11. Više o vezovima vidi u: N. dj. pod 2, str. 101-105 i u Zborniku: Čazma u prošlosti i danas 1226.-1976. str. 202, 212, 213
12. O ukrasnim tehnikama tkanja vidi: Eckl, Nerina: Vez i tkanje Hrvatske posavine, Etnografski muzej Zagreb, 1986.
13. N. dj. pod 3, str. 101-104
14. Somek Mahala, Božica: Tekstilne tehnike na tkalačkom stanu u Moslavini, odnosno u kutinskom kraju. U: Čazma u prošlosti i danas 1226.-1976., str. 199-211

LITERATURA:

1. Eckl, Nerina: Tekstilno rukotvorstvo u okolici Zagreba. U: Etnološka istraživanja 3-4
2. Eckl, Nerina: Vez i tkanje Hrvatske posavine. Etnografski muzej Zagreb, 1986.
3. Gjetvaj, Nada: Narodna nošnja Hrvatske posavine (Gušće). Priručnik za rekonstrukciju izložbe
4. Gušić, Marijana: Tumač izložene građe. Etnografski muzej Zagreb, 1955.
5. Moslavac, Slavica: Ljubljeno moje moslavačko ruho, Muzej Moslavine Kutina, 1995.
6. Moslavac, Slavica: Tekstilno rukotvorstvo Moslavine. U: Zbornik Moslavine II, 1992., Muzej Moslavine Kutina
7. Moslavac, Slavica: Tradicijsko odijevanje Jugozapadne Moslavine. U Zbornik Moslavine IV, 1998.
8. Radauš Ribarić, Jelka: Hrvatski narodni vezovi. Umjetnički paviljon, Zagreb, 1975.
9. Radauš Ribarić, Jelka: Ženska nošnja Hrvatske posavine. U: Narodne nošnje Hrvatske
10. Somek Machala, Božica: tekstilne tehnike na tkalačkom stanu u Moslavini, odnosno u kutinskom kraju. U: Zborniku: Čazma u prošlosti i danas 1226.-1976.